

Alban DOBRUNA

ÇËSHTJA E GJAKOVËS NË KONFERENCËN E AMBASADORËVE NË LONDËR

Abstrakt

Përmes këtij punimi, paraqes diskutimet që zuri çështja e Gjakovës në Konferencën e Ambasadorëve në Londër. Po ashtu në punim paraqiten dy projektet kryesore për të ardhmen e territoreve shqiptare, si ai i Austro-Hungarisë, i cili insistonte që Shkodra dhe Gjakova të përfshiheshin brenda shtetit shqiptar, dhe ai rus që kërkonte që Shkodra t'i jepej Malit të Zi dhe Gjakova Serbisë. Krahas këtyre projekteve edhe shtetet fqinjë paraqitën kërkesat e tyre për aneksimin e trevave shqiptare dhe u përpoqën t'i argumentonin ato. Kështu qeveria serbe u përpoq me të gjitha mënyrat, që Gjakova me trevën e saj të mbetej në kuadrin e Mbretërisë së Serbisë.

Fjalë kyçe: *Gjakova, Austro-Hungaria, pushtimi i Gjakovës, Konferenca e Ambasadorëve .*

Shpallja e shtetit të pavarur shqiptar më 28 nëntor 1912, e gjeti Gjakovën të pushtuar nga serbo-malazezët. Në kuadër të veprimeve ushtarake në drejtim të Gjakovës ishin nisur trupat ushtarake të Malit të Zi të përbëra nga brigada e Vasojeviqit dhe e Kolashinit dhe Divizioni i Drinës II, të cilat hynë më 4 nëntor në këtë qytet. Drejt këtij qyteti ishin nisur edhe njësit serbe të Ibrit, të cilat mbërritën më 6 nëntor.¹ Forcat ushtarake serbo-malazeze e shoqëruan marshimin drejt Gjakovës me djegie dhe shkatërrime të një sërë fshatrash përfshirë

¹ Ali Hadri, *Gjakova në LNÇ*, Bashkësia e institucioneve shkencore të KSA të Kosovës, Prishtinë, 1974, 34; Noel Malcolm, *Kosova një histori e shkurtër*, Koha, 2011, Prishtinë, 328; Kostë Çekrezi, *Shqipëria, e shkuara dhe e tashmja*, Tiranë, 2012, 107; Robert Elsie, *Fjalor Historik i Kosovës*, Skenderbeg Books, Tiranë, 2011, 31.

edhe qytetin. Pasi u vunë zjarrin shtëpive, vranë gra, fëmijë e pleq dhe një pjesë prej tyre u dogjën të gjallë. Ushtria malazeze plaçkiti Gjakovën dhe i vuri zjarrin pazari të saj.² Këtë e pohonte sekretari i Nikolla Pashiqit, Tomiq, kur raportonte se në rrugën e përshkruar prej tij nga Prizreni në Pejë nuk kishte parë tjetër veç rrënojave të katundeve që ishin bërë rrafsh me tokë.³ Për herë të parë gjatë pushtimit të përbashkët, Gjakova u bë mollë sherri në mes forcave aleate, midis të cilave u shfaqën shenja nervozizmi deri në grindje për të zotuar krahinën, i cili përfundoi me një kompromis duke e ndarë atë në dy pjesë. Si vijë ndarëse shërbeu lumi Krena, që kalon përmes qytetit. Krerë të kësaj krahine së bashku me një pjesë të popullsisë, për t'i shpëtuar dhunës së egër të ushtruar pas pushtimit të Gjakovës, u tërhoqën në Malësi. Serbët, me të arritur në këto vise të fituara me fat dhe me turp, jo me trimëri, zunë t'i venë projektet e tyre në punë me sistemin "Shqiptarët duhen shojtur", oficerët e Kral Petrit zbaviteshin duke gjuajtur njerëz dhe duke turpëruar gratë, të cilat hidheshin që të shpëtojnë nga thonjtë e serbëve.

Qeveria serbe kishte si qëllim të qërojë Kosovën prej të zotëve të saj, prej shqiptarëve, p.sh. afër Gjakovës mbyllën në një shtëpi 72 veta, pastaj i vunë zjarrin shtëpisë dhe tani fshatrat i shkatërronin me dinamit që të mos njihen gjurmët e ligësisë së tyre. Kështu pësuan fshatrat Fshaj e Ujzë. Në Gjakovë nuk ishte e mjaftueshme vetëm të vrisnin, por ka pasur raste kur të vrarët i varnin dhe i lënin ashtu derisa t'i tretet koha. Kështu e pësoi Pjetër Cali. Në këtë kohë qeveritarët serbë urdhëruan, që ushtarët të mos harxhojnë plumba kot, por t'i mbysin me dorë. Fatin e njëjtë e pësuan edhe dy barinj në Gjakovë.⁴ Realizimi i pushtimit ushtarak të Gjakovës ashtu si dhe i të gjithë Kosovës ishte pjesë e rëndësishme e planeve të shteteve fqinje për të bërë fakt të kryer aneksimin e trevave shqiptare, të cilat do t'u paraqiteshin Fuqive të Mëdha në Konferencën që do të mbledhej për të ekuilibruar interesat e tyre, pas problemeve politike që kishin shoqëruar ngjarjet e fillimshkullit XX dhe veçanërisht gjatë Luftës së

² *Historia e Popullit Shqiptar II*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Historisë, Botime Toena, Tiranë, 2002, 507.

³ Leo Freundlich, *Golgota e Shqipërisë aktakuzë kundër shfarosësve të popullit shqiptar*, Prishtinë, 2010, 24.

⁴ *Përllindja e Shqipërisë*, Vit'i I, Nr. 14, E shtunë 14/27, Vjeshtë I, 1913, 2.

Parë Ballkanike.⁵ Konferenca e Ambasadorëve të gjashtë Fuqive të Mëdha çeli punimet e saj më 17 dhjetor të vitit 1912.

Çështja shqiptare u vu në qendër të luftës diplomatike dhe u trajtua në dy aspekte: e ardhmja politike dhe caktimi i kufijve politikë të Shqipërisë. Çështja e kufijve me disa ndërprerje të shkaktuara nga rifillimi i luftës ballkanike, zuri vendin kryesor në bisedimet e kësaj Konference. Diskutimet për çështjen e kufijve u zhvilluan mbi dy projektet e paraqitura nga Austro-Hungaria dhe Rusia. Në projektin austro-hungarez, i cili nuk i përmbahej tërësisht parimit etnik, Gjakova, Peja e Prizreni mbeteshin brenda kufijve të shtetit shqiptar. Ndërsa projekti rus paraqiste një Shqipëri tejet të cunguar⁶, ku Gjakovën dhe pjesën më të madhe të Shqipërisë Veriore i linte jashtë kufirit. Vend të rëndësishëm në diskutime zuri çështja e Shkodrës dhe e Gjakovës. Ndërsa Austro-Hungaria insistonte që Shkodra dhe Gjakova të përfshiheshin brenda shtetit shqiptar, Rusia kërkonte që Shkodra t'i jepej Malit të Zi dhe Gjakova Serbisë.

Krahas këtyre projekteve edhe shtetet fqinje paraqiten kërkesat e tyre për aneksimin e trevave shqiptare dhe u përpoqën t'i argumentonin ato. Kështu, qeveria serbe u përpoq me të gjitha mënyrat, që Gjakova me trevën e saj të mbetej në kuadrin e Mbretërisë së Serbisë. Andaj, para se të fillonte punën Konferenca e Ambasadorëve në Londër (prej 17 dhjetor 1912 deri më 12 gusht 1913) si dhe gjatë zhvillimit të punimeve të saj, sipas urdhrit të Komandës Supreme, Komanda e Armatës III u ngarkua të detyronte krerët e njohur dhe përfaqësuesit e popullit të Kosovës që të vendosnin nënshkrimet e tyre në një “Kërkesë” në të cilën ata shprehnin gjoja dëshirën për të qëndruar nën Mbretërinë e Serbisë.⁷ Telegrami i rrejshëm i “dërguar nga Gjakova” në Londër më 18 XII 1912 ndër të tjera theksonte: “Shqiptarët e qytetit të Gjakovës dhe rrethinës, ngrohtësisht iu lusim që para zgjedhjes së fatit tonë në të ardhmen t'i dëgjoni dëshirat tona në formë lutjeje, e ajo është që të na lejoni t'i takojmë shtetit të Serbisë, nëse dëshironi që fisi ynë në këto treva të mbetet i kënaqur, që ekonomikisht dhe në aspektin kulturor të

⁵ *Historia e Shqipërisë dhe e shqiptarëve*, Redaktor përgjegjës prof. dr. Hysni Myzyri, Sprint, Prizren, 2001, 167.

⁶ Jusuf Buxhovi, *Kosova nga Konferenca e Londrës deri te protektorati ndërkombëtar*, “Faik Konica”, Prishtinë, “Jalifat Publishing”, Houston, 2012, 16.

⁷ Jusuf Bajraktari, *Gjakova me rrethinë (1878-1912)*, Instituti i Historisë-Prishtinë, Prishtinë, 1998, 297.

përparojmë. Ne jemi me prejardhje serbe. Nga mbahet mend, jetojmë me serbë dhe shumë mirë e flasim dhe e kuptojmë serbishten”.⁸ Kur gjitha përpjekjet e Serbisë për të argumentuar karakterin sllav dështuan, atëherë ajo nxori si argument Manastirin e Deçanit dhe pronat e gjera tokësore të tij për aneksimin e krahinës së Gjakovës.⁹

Konferenca, e vendosur për të penguar ekspansionizmin sllav, më 17 dhjetor njohu zyrtarisht statutin politik të Shqipërisë dhe asnjansinë e saj. Ndonëse në sesionet e mëpasme do të përcaktonin ngadalë e më mundim kufijtë dhe qeverisjen e saj, ky vendim i prerë ishte një paralajmërim për shtetet ballkanike që ata duhej të hiqnin dorë nga planet e shpallura për ndarjen e territorit shqiptar në mes tyre.¹⁰ Pas këtij vendimi, çështja e kufijve ndërmjet shtetit shqiptar dhe Serbisë e Mali të Zi u bë gjithnjë e më prezente. Gjatë seancave të tjera u paraqitën projekte, me këndvështrime të ndryshme për Gjakovën dhe rrethinat e saj.¹¹ Në aspektin etnografik dhe gjeografik, pretendimi austro-hungarez lidhur me Gjakovën u mbështet në Konferencë, ndërsa kërkesa kryesore ruse që në rast se Shkodra i kalonte Shqipërisë, atëherë duhej të përjashtoheshin Gjakova dhe Dibra, të cilat duhej t’i mbeteshin Serbisë. Me këtë rast edhe Rusia do të tërhiqej nga kërkesa për Taraboshin, Lumën dhe Radomirën.¹² Sir E. Grey u shpreh se i vetmi kompromis i mundshëm për Gjakovën ishte që Serbia të garantonte lehtësi tregtare për të gjithë shqiptarët e kësaj treve.

Në cilësinë e drejtuesit të Konferencës, ministri Grey sugjerimet mbi Gjakovën ia drejtoi të gjitha palëve. Ndërsa bënte presion mbi Peterburgun dhe Beogradin, të njëjtën gjë e bënte edhe mbi Vjenën, nëpërmjet Gjermanisë dhe Italisë. Zvarritja e gjatë e çështjes së Gjakovës, kishte filluar gjithnjë e më tepër ta provokonte durimin e ministrit britanik. Ndonëse e dinte fare mirë se Gjakova ishte qytet i pastër shqiptar, për të siguruar vazhdimin e Konferencës,

⁸ Hakif Bajrami, *Si e okupoi Serbia Kosovën më 1912*, Botoi “Shkrola”, Prishtinë, 2004, 178.

⁹ Arben Puto, *Pavarësia shqiptare dhe diplomacia e Fuqive të Mëdha 1912-1914*, Botimet Toena, 2012, 177.

¹⁰ Edwin Jacques, *Shqiptarët*, Kartë e Pendë Fondacioni Abraham Linkoln, Tiranë, 1995, 360.

¹¹ Jusuf Bajraktari, *Gjakova...*, 300.

¹² *Po aty*, 634; *Historia e Popullit Shqiptar III*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Botimet Toena, 2007, 25.

vlerësoi se Vjena do të lëshonte pe më lehtë sesa Rusia.¹³ Mundësia për një rregullim tregtar lidhur me Gjakovën, si dhe kompromisi për dy qendra të banuara me shqiptarë, për Grey ishin më të vlefshme sesa shtyrja e Fuqive të Mëdha drejt një lufte evropiane. Gjithashtu Sir Eduard Grey kërkoi që në rast të rregullimit të çështjes së Gjakovës, Rusia do të ndikonte mbi Malin e Zi për të parandaluar atë për të hyrë në Shkodër dhe të siguronte tërheqjen e trupave serbe nga Shqipëria.¹⁴

Ambasadori gjerman, në një takim që pati me Eduard Grey, e njoftoi se qeveria e tij kishte bërë të gjitha përpjekjet për të bindur qeverinë austriake të hiqte dorë edhe nga Gjakova, por kjo nuk ishte e mundur. “Ajo mund të pranojë vetëm të lejë Gjakovën në shkëmbim me Dibrën, në rast se juve do të preferoni Gjakovën më shumë”. Koncesionet e reja austriake për Dibrën u shtruan edhe në mbledhjen e ambasadorëve të datës 6 shkurt 1913. Megjithatë kjo tregonte një hap përpara për arritjen e marrëveshjes, ambasadori rus nuk u kënaq dhe insistoi që Austria të hiqte dorë edhe nga Gjakova.¹⁵

Duke parë vështirësitë që dilnin përpara, Eduard Grey i propozoi qeverisë ruse më 4 mars 1913, që të jepte pëlqimin për formimin e një “Komisioni ndërkombëtar që të shqyrtonte problemin e Gjakovës”, meqë nuk po arrihej të gjendej një marrëveshje kompromisi¹⁶, e me këtë rast ministri i Punëve të Jashtme të Rusisë, Sazanov, e mirëpriti propozimin e Grey për krijimin e komisionit për çështjen e Gjakovës, të cilin do t’ia besonte këtij të parit. Pas kësaj, Sazanov thirri ambasadorin britanik, Bukanan, duke i deklaruar se “i gjithë objekti i komisionit është shpërblimi i Austrisë duke gjetur ndonjë far preteksti për t’i dhënë Gjakovën Serbisë.¹⁷ Përfaqësuesit austro-hungarezë pas shumë debatesh, arritën në përfundim se “përfshirja” e Gjakovës në Shqipëri “nuk mund të kompensonte dëmet e mëdha që mund t’i shkakttoheshin” asaj qoftë në planin e marrëdhënieve me Rusinë, qoftë edhe në atë të politikës evropiane.¹⁸ Prandaj Austro-Hungaria e bindur se me çështjen e Shkodrës mund të

¹³ Gazmend S. Rizaj, *Shqipëria e Sipërme 1800-1913*, Instituti Albanologjik i Prishtinës, Prishtinë, 2011, 387.

¹⁴ Muhamet Shatri, *Dokumente britanike vep. e përm...*, 632.

¹⁵ Frashër Demaj, *Britania e Madhe dhe çështja shqiptare 1878-1913*, Instituti i Historisë-Prishtinë, Prishtinë, 2011, 274.

¹⁶ Po aty.

¹⁷ Po aty, 275.

¹⁸ Arben Puto, *Pavarësia Shqiptare...*, 181.

fitonte shumë dhe njëkohësisht arrinte të largonte Serbinë nga përpjekjet e mëtejshme, ajo lëshoi pe lidhur me Gjakovën. Më 21 mars 1913, njoftoi Konferencën se ishte dakord që Gjakova t'i takonte Serbisë. Lajmin mbi lëshimin e Gjakovës e komunikoi ambasadori austro-hungarez në Londër, konti Mensdorf. Një ditë më vonë (më 22 mars) Konferenca mori vendimin për futjen e Gjakovës me rrethinë nën Mbretërinë e Serbisë.¹⁹ Këtë akt, ministri i Jashtëm rus, Sazonov, e cilësoi si në vijim: “Të vetmin përfitim, të cilin qeveria ruse arriti ta nxjerrë në favor të popullit serb nga heqja dorë e Malit të Zi nga Shkodra”.²⁰

Qeveria austro-hungareze lëshimin e Gjakovës e kushtëzoi me përmbushjen e disa kërkesave: 1. që Fuqitë e Mëdha të marrin në mbrojtje popullsinë shqiptare në territoret që do të kalonin nën sundimin serb ose malazez; 2. që Fuqitë e Mëdha të garantonin kufijtë veriorë dhe verilindorë të Shqipërisë të rregullohen sipas dëshirave të njohura të Austro-Hungarisë; 3. që menjëherë të pushonin veprimet luftarake dhe sa më shpejt të zbrazej territori shqiptar nga ushtria serbo-malazeze.²¹

Në këtë mënyrë përfundoi çështja e Gjakovës para mbylljes së Konferencës së Ambasadorëve, e cila bëri gjymtimin e trojeve shqiptare, që tashmë kishin filluar të formonin një tërësi të vetme ekonomike, tregun e brendshëm kombëtar, duke u bërë shkak i një krize të thellë ekonomike.²² Pasojat shumë të rënda i pësoi Malësia e Gjakovës me shkëputjen e saj nga qendra e vet. Madje, qeveria serbe dha urdhër që të mos linin asnjë njeri nga Malësia që të vijë e të blejë në treg të Gjakovës.²³ Duke dashur t'i shihnin shqiptarët të zhdukur kryekëput, vendosën një masë drakonike kundër malësorëve, d.m.th. t'i mbyllin rrugën tregjeve ku blejnë ushqimin duke i shtrënguar ekonomikisht të vdesin për bukë. Qeveria e Beogradit dha urdhër që të mos lejon as njëri nga Malësia që të vijë për të blerë në treg të Gjakovës. Shqiptarët protestuan kundër këtij urdhri edhe iu lutën edhe ambasadorëve duke premtuar t'i paguajnë të dhënat e doganës sa do

¹⁹ Jusuf Bajraktari, *Gjakova...*, 302; Nuri Dragoj, *Prapaskenat e Konferencës së Londrës 1912-1913*, Iceberg, 2013, 160.

²⁰ Sergej Dmitrievič Sazonov, *Kujtime*, Botues Helga's Secrets, 120.

²¹ Gazmend S. Rizaj, *Shqipëria e Sipërme...*, 393.

²² Elez Qerimaj, *Malësia e Gjakovës (Tropoja) në Rrjedhën e Historisë Kombëtare*, “Kristina KH”, Tiranë, 2008, 134.

²³ Po aty.

që të bëjnë, sepse situata po rëndohej keq e po vdisnin urie. Por përgjigjja serbe ishte se ato rrugë nuk mund të hapen sepse në ato vise gjendja ishte e rëndë, e si rrjedhojë e kësaj pati luftime midis shqiptarëve dhe serbëve.

Sipas “Neue Frie Presse” të ndalurit e të vajturit në tregun e Gjakovës thuhet se është i pamundur, e si rrjedhojë e kësaj trevat e viseve të Krasniqit, Hasit dhe Fandit po vdesin urie. Dy malësorë nga Reka deshën të shkonin në treg të Gjakovës për me ble miell për fëmijët e tyre që kishin mbetur pa bukë. Në udhë u zunë prej serbëve dhe u vranë. Kur u murrë veshë kjo ngjarje në Malësi, malësorët rrokën menjëherë pushkët dhe u nisën kundër ushtrisë serbe të cilët në konflikt e sipër mbetën të plagosur 12 ushtarë serbë. Me këtë rast forcat e ushtrisë serbe sulmuan katundin Patok, i cili s’kishte marrë fare pjesë në këto përpjekje, dogjën shumë shtëpi dhe një pjesë e madhe e njerëzve u murrën robër.²⁴ Pas kësaj ngjarjeje gjendja edhe më tej u rëndua. Me të marrë vesh Beogradi për shumë ushtarë serbë të plagosur nga kufiri, dhanë shkas që të spastrohet popullata. Serbët patën humbje me rëndësi në këto përpjekje. 2 000 fëmijë shqiptarë ikën nga rrethinat e Gjakovës dhe u ngjitën në malet e Shqipërisë.²⁵

Shumë ankime protesta u bënë Fuqive të Mëdha kundër barbarizmave dhe mizorive serbe ndaj shqiptarëve të Kosovës, e krejt atyre ankimeve s’i munguan faktet e provat. Mjerisht nga ana e mbretërive të mëdha nuk u bë një çap që t’u jepej fund veprimeve mizore të serbëve që ndër ditët e tetorit 1913 e kishin tepruar më shumë se kurrë në këtë krahinë. “Korrespondenca Shqiptare” mësoi nga Gjakova që qeveria serbe zuri katër kryetarë nga Drenica dhe 18 malësorë dhe i dërgoi në Kaçanik. Sipas korrespondencës “Njersë t’ardhu s’andej mi thonë që gjithë shqiptarët e zënë, u vranë”. Dy shqiptarët nga Badusa dhe dy nga Saficeja të cilët kishin vajtur në Gjakovë, u zunë prej serbëve dhe u vranë.²⁶ Tani qendra tregtare për Malësinë e Gjakovës do të bëhej Shkodra (me një largësi prej tri ditësh rrugë nëpër Dukagjin). Gjakova me rrethinë sikurse viset tjera kombëtare të vilajetit të Kosovës dhe të Manastirit, si pasojë e këtyre vendimeve të Konferencës së Ambasadorëve në këtë kohë përjetoi dhunën dhe gjenocidin e pushtetit serb dhe malazez me qëllim të

²⁴ *Perlindja e Shqipëniës*, Vit’i I, Nr. 14, E Shtunë 14/27, Vjeshtë I, 1913, 6.

²⁵ *Perlindja e Shqipëniës*, Vit’i I, Nr. 16, E Shtunë 21/4, Vjeshtë I, 1913, 4.

²⁶ *Perlindja e Shqipëniës*, Vit’i I, Nr. 13, E Mërkurë 11/24, Vjeshtë I, 1913, 5.

spastrimit etnik të këtyre zonave, e cila do të shoqërohej me vrasje masive, plaçkitjeve, shpronësimit të familjeve dhe shpërngulje masive.

Çështja e Gjakovës në Konferencën e Ambasadorëve në Londër u diskutua në dy projektet e paraqitura nga Austro-Hungaria dhe Rusia. Po ashtu në punim paraqiten dy projektet kryesore për të ardhmen e territoreve shqiptare, si ai i Austro-Hungarisë, që insistonte që Shkodra dhe Gjakova të përfshiheshin brenda shtetit shqiptar, dhe ai rus që kërkonte që Shkodra t'i jepej Malit të Zi dhe Gjakova Serbisë. Krahas këtyre projekteve, edhe shtetet fqinje paraqiten kërkesat e tyre për aneksimin e trevave shqiptar dhe u përpoqën t'i argumentonin ato.

Kështu, qeveria serbe u përpoq me të gjitha mënyrat, që Gjakova me trevën e saj të mbetej në kuadrin e Mbretërisë së Serbisë. Konferenca e vendosur për të penguar ekspansionizmin sllav, më 17 dhjetor njohu zyrtarisht statutin politik të Shqipërisë dhe asnjësinë e saj. Ndonëse në sesionet e mëpasme do të përcaktonin ngadalë e më mundim kufijtë dhe qeverisjen e saj, ky vendim i prerë ishte një paralajmërim për shtetet ballkanike, që ato duhej të hiqnin dorë nga planet e shpallura për ndarjen e territorit shqiptar në mes tyre. Pas këtij vendimi, çështja e kufijve ndërmjet shteti shqiptar dhe Serbisë e Mali të Zi u bë gjithnjë e më prezente. Gjatë seancave të tjera u paraqitën projekte, me këndvështrime të ndryshme për Gjakovën dhe rrethinën e saj.